

Т.В.Громко

**СЕМАНТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ
НАРОДНОЇ ГЕОГРАФІЧНОЇ
ТЕРМІНОЛОГІЇ
ЦЕНТРАЛЬНОЇ УКРАЇНИ**
(на матеріалі Кіровоградщини)

Міністерство освіти і науки України
Кіровоградський державний педагогічний університет
імені Володимира Винниченка

Т.В.Громко

**СЕМАНТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ
НАРОДНОЇ ГЕОГРАФІЧНОЇ
ТЕРМІНОЛОГІЇ ЦЕНТРАЛЬНОЇ
УКРАЇНИ**

(на матеріалі Кіровоградщини)

Кіровоград – 2000

ББК 81.2Ук
Г87
УДК 910 1(477.65)

Громко Т.В. Семантичні особливості народної географічної термінології Центральної України (на матеріалі Кіровоградщини) / Відп. ред. В.В.Лучик. – Кіровоград: РВЦ КДПУ, 2000. – 172 с.

У монографії з синхронічного погляду аналізуються лексико-семантичні групи народних географічних термінів Кіровоградщини, їхні семантичні особливості, що виявляються в процесі номінації різного типу географічних об'єктів на межі степу й лісостепу.

Для наукових працівників, викладачів та студентів філологічних і географічних факультетів, учителів-словесників, краєзнавців.

Відповідальний редактор – доктор філологічних наук, проф.
В.В.Лучик

Рецензенти: докт. філол. наук, ст. наук. співроб. О.П.Карпенко,
докт. філол. наук, проф. М.М.Пешак,
докт. філол. наук, проф. А.М.Поповський.

Друкується за рішенням ученої ради Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка.

Монографію видано за фінансової підтримки асоціації «Інтерагро» в особі її президента Супрун Л.П., якій автор висловлює щирі вдячність.

ББК 81.2Ук
Г87

ПЕРЕДМОВА

У слов'янському й українському мовознавстві посилюється інтерес до структури й семантики слів у межах окремих тематичних груп. Об'єктом вивчення обиралися й обирається насамперед лексика тих сфер, які є найактуальнішими для людини і в яких найповніше збереглися мовні одиниці різних хронологічних зрізів. До таких, безперечно, належать і народні географічні терміни (далі ГТ), адже ця група лексики, за висловом акад. А. Ю. Кримського, «дуже стійка, довго зберігається у мові, відбиває найдавніші впливи як наслідок мовних контактів різних народів» [Кримський IV: 506].

До цих слів зверталось немало дослідників у слов'янському й українському мовознавстві [див. СНГТК: 3], однак центральноукраїнські географічні терміни, які функціонують на території сучасної Кіровоградщини¹, спеціально ніким не вивчалися. Можна відзначити часткове їх включення до праць Т. О. Марусенко [Марус. НРів.: 29-40; Марус. УНР: 143-147], «Словника говірок Нижньої Наддніпряни» в 4-ох т. [Чабаненко 1992] та ін. Найповніше ця група слів представлена в монографії В. В. Лучика «Автохтонні гідроніми Середнього Дніпро-Бузького межиріччя», де в окремому розділі аналізується значна частина ГТ Кіровоградщини як твірних основ для місцевих назв водних об'єктів [див. Лучик 1996: 117-171]. Однак до завдань цього дослідження не входило синхронічне вивчення семантичної структури ГТ, до того ж, у ньому не розглядаються ті загальні назви географічних об'єктів (далі ГО) Кіровоградщини, які не відбиті в місцевій гідронімії.

Відомо, що основна мовна й, особливо, позамовна інформація, яку містять у собі слова тієї чи іншої лексико-семантичної групи (далі ЛСГ), відбивається в їхній семантичній структурі. Саме тому предметом дослідження в монографії обрані семантичні особливості (семний склад) народних ГТ, які відбивають специфіку номінації в місцевому мовленні, природні умови

1 Винесення в назву монографії топоніма *Центральна Україна* і послідовне використання (вслід за проф. В. В. Лучиком) стосовно Кіровоградщини та її мовлення означення *центральноукраїнський* зумовлене тим, що географічний центр України знаходиться практично в середині Кіровоградської області (в Добровеличківському районі), через що віднесення цього регіону (а таке трапляється навіть в офіційних джерелах) до Південної України вважаємо безпідставним.

регіону, диференційні ознаки (далі ДО) географічних об'єктів (далі ГО). Аналіз семантики ГТ ведеться з позицій синхронічного підходу, тому історичні коментарі використовуються лише при нагідно при потребі чіткіше окреслити природу значення чи особливості його зміни в місцевому мовленні. З цією ж метою якнайширше залучаються відповідні лексеми загальнономовного вжитку та паралелі з інших українських говірок і слов'янських мов. Щоправда, практично не бралися до уваги похідні від ГТ топоніми, оскільки структурно-семантичні зв'язки між цими групами слів – це окрема наукова проблема, яка вимагає спеціального вивчення (до того ж на матеріалі Кіровоградщини вона досить повно вивчена в зазначеній монографії В.В.Лучика).

Матеріалом дослідження послужили 1787 лексичних одиниць ті їх варіантів, зібраних автором разом з проф.В.В.Лучиком і доц.Т.І.Поляруш шляхом анкетування та усного опитування під час місцевих експедицій, а також поодинокі ГТ з указаних праць Т.О.Марусенко. Всі ці слова увійшли до «Словника народних географічних термінів Кіровоградщини» (Київ – Кіровоград, 1999. – 224 с.), укладеного Т.В.Громко, В.В.Лучиком та Т.І.Поляруш, у зв'язку з чим повторна паспортизація аналізованих лексем не проводилася. Лише стосовно окремих ГТ, інформація про які уточнювалася і надійшла після видання зазначеного словника, вказується адреса і рік їхньої фіксації.

З метою наочного підтвердження спостережень над семантичною структурою ГТ та ареальним закріпленням окремих з них чи їхніх значень подаються 24 картосхеми.

Автор висловлює щирю вдячність відповідальному редактору монографії, докторові філологічних наук, професору Кіровоградського педуніверситету В.В.Лучику і рецензентам: докторові філологічних наук, старшому науковому співробітнику Інституту української мови НАН України О.П.Карпенко, докторові філологічних наук, професору, старшому науковому співробітнику Українського мовно-інформаційного фонду НАН України М.М.Пецак, доктору філологічних наук, професорові Дніпропетровського державного університету А.М.Поповському за зроблені зауваження і цінні рекомендації.

Картохсхема № 19. Географія семантики лексеми *вода*

Легенда до картохсхеми

- вода*
- 'жива вода' (living water) - весь ареал
  - ⊕ 'течія річки' (river current) / 'швидка вода' (fast water)
  - ① 'ділянка водойми' (water body area)
  - 'підземне джерело' (underground spring) / 'підшкурна вода' (subsoil water)
  - ⊕ 'криниця' (well) - весь ареал
  - ⊕ 'русло річки' (river bed)

З М І С Т

ПЕРЕДМОВА	3
РОЗДІЛ I. ТЕМАТИЧНА ГРУПА НАЗВ НА ПОЗНАЧЕННЯ РЕЛЬЄФУ	5
1.1. Загальна характеристика географічних умов регіону	5
1.2. Тематична підгрупа назв на позначення рельєфу та його частин.	5
1.2.1. ЛСГ “рівнина”	6
1.2.2. ЛСГ “низина”	12
1.2.3. ЛСГ “долина”	15
1.2.4. ЛСГ “яр”	16
1.2.5. ЛСГ “яма”	18
1.2.6. ЛСГ “підвищення”	22
1.3. Тематична підгрупа назв на позначення географічних об’єктів, пов’язаних з рельєфом	28
1.3.1. ЛСГ “камінь”	28
1.3.2. ЛСГ “печера”	31
1.3.3. ЛСГ “місце добування матеріалів для господарських потреб”	32
1.4. Тематична підгрупа назв на позначення шляхів сполучення.	34
1.4.1. ЛСГ “дорога”	34
РОЗДІЛ II. ТЕМАТИЧНА ГРУПА НАЗВ НА ПОЗНАЧЕННЯ РОСЛИННОГО ПОКРИВУ.	39
2.1. ЛСГ “ліс”	40
2.2. ЛСГ “луг”	50
2.3. ЛСГ “поле”	53
РОЗДІЛ III. ТЕМАТИЧНА ГРУПА НАЗВ НА ПОЗНАЧЕННЯ ВОДНИХ ОБ’ЄКТІВ ТА ЇХ ЧАСТИН	70
3.1. Тематична підгрупа назв на позначення болота	71
3.1.1. ЛСГ “болото”	71
3.1.2. ЛСГ “суша на болоті”	77
3.2. Тематична підгрупа назв на позначення протічки і стоячих вод та їх частин.	80
3.2.1. ЛСГ “протічні води”	80
3.2.2. ЛСГ “стоячі води”	100
	169

3.2.3. ЛСГ “води проточні і стоячі”	107
3.2.4. ЛСГ “ділянка водойми”	109
3.2.5. ЛСГ “дно водойми”	110
3.2.6. ЛСГ “глибина”	111
3.2.7. ЛСГ “мілина”	111
3.2.8. ЛСГ “берег”	113
3.2.9. ЛСГ “острів”	117
ВИСНОВКИ	121
СПИСОК ДЖЕРЕЛ ТА ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ	125
СПИСОК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ	140
Список скорочень мов, нарід і діалектів	140
Список інших умовних скорочень	140
Список скорочень автономної республіки та областей України	142
Список скорочень районів Кіровоградської області	142
ДОДАТОК	143
Список картосхем	143
Картосхеми	144

Наукове видання

Громко Тетяна Василівна

**СЕМАНТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ
НАРОДНОЇ ГЕОГРАФІЧНОЇ
ТЕРМІНОЛОГІЇ
ЦЕНТРАЛЬНОЇ УКРАЇНИ**

(на матеріалі Кіровоградщини)

ВІСНИК КІРОВОГРАДСЬКОГО НАУКОВОГО ЦЕНТРУ
УНІВЕРСИТЕТУ ІМЕНІ ЄВРОПЕЙСЬКОГО УНІВЕРСИТЕТУ
ВІННИЦЬКОЇ ПІЛІСЬКОЇ АКАДЕМІЇ
ВІСНИК КІРОВОГРАДСЬКОГО НАУКОВОГО ЦЕНТРУ
УНІВЕРСИТЕТУ ІМЕНІ ЄВРОПЕЙСЬКОГО УНІВЕРСИТЕТУ
ВІННИЦЬКОЇ ПІЛІСЬКОЇ АКАДЕМІЇ